Asiantuntijalausunto HE 241/2020 eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle erityisesti oppilashuollon näkökulmasta

HE 241/2020 vp Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi

Lausunnonantaja: Anna-Maija Poikkeus, professori (erityisalueet kehitys- ja kasvatuspsykologia, esi- ja alkuopetus), dekaani, Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta, Jyväskylän yliopisto, poikkeus@jyu.fi, p. 040 805 3363. Olen tehnyt aiemman lausunnon 22.2.2021 ja ollut kuultavana asiasta sivistysvaliokunnassa. Käytän aiemmasta lausunnostani osia siltä osin kuin ne koskivat oppilashuoltoa. Allekirjoittaneen lisäksi kannanottoja aiempaan lausuntooni olivat tuottaneet Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnan sekä humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan yhteistyönä toteutettavan Yhteistyöllä hyvinvointia kouluyhteisöön - tutkimushankkeen tutkijat *Miia Sainio* (PsT, yliopistonlehtori) miia.p.sainio@jyu.fi, *Pilvi Hämeenaho* (FT, dos., tutkijatohtori) pilvi.hameenaho@jyu.fi sekä tutkimushankkeen ohjaustiimin jäsenet *Minna Torppa* (PsT, apulaisprofessori) ja *Tuija Aro* (PsT, dos., yliopistonlehtori).

Tavoiteltaessa yhdenvertaisuutta isompien palveluyksiköiden myötä haasteena on palveluiden etääntyminen paikallisista olosuhteista ja ennen kaikkea arjen vuorovaikutussuhteista. Mikäli oppilashuolto siirtyisi pois sivistystoimen alaisuudesta ja konkreettisesta fyysisestä kytkennästä oppilaitosten arkeen, vaarana on asiantuntijatyön ja yhteistyön heikentyminen koskien ajan myötä kasautuvien ongelmien tunnistamista ja varhaista puuttumista. Riskien tunnistamisessa on kyse ”heikkojen signaalien” ja huolten huomaamisesta. Kehityksellisten syklien ja syrjäytymiseen johtavien tekijöiden havaitseminen **edellyttää lähellä olevia ammattilaisia, joihin lapsilla ja nuorilla ja heidän perheillään on luottamuksellisia ja toistuvia suhteita**.

Oppilashuollon toimijat, etenkin koulupsykologit ja kuraattorit ovat keskeisiä ennaltaehkäisevän yhteisöllisen tuen toimijoita. Varhaisia hyvinvoinnin haasteita ovat mm. sosiaalisten ja tunnetaitojen oppimisen tuen tarpeet, perheiden vuorovaikutuksen haasteet, toverisuhteiden haasteet, oppimisvaikeudet, kielteinen motivaatio tai minäkuva lapsilla ja nuorilla, kiusaaminen tai yksinäisyys. Näiden riskien tunnistaminen ja eskaloitumisen ehkäiseminen ja taitojen tukeminen edellyttää herkkää havainnointia. Varhaisimmassa vaiheessa ratkaisut ovat kriittisten aikuisten ja ammattilaisten tukea **arjessa läsnä ollen ja voimistaen vertaisapua ja suojaavien tekijöiden kehiä** (vrt. koulupsykologit ja koulukuraattorit, perhekeskusten työntekijät koulun ja varhaiskasvatuksen henkilöstö). Erityisen olennaista on oppilashuollon tuki transitio- vaiheissa

kuten yläkouluun siirtymän jälkeen, jolloin tukiverkot voivat osalta nuoria hajota ja riskit kasautua. Esityksessä todetaan, että ”hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen jäisivät kuntien tehtäviksi mutta edistämistehtävä olisi myös hyvinvointialueiden tehtävä”. Tämä jättää auki, kenen velvoitteena on vastata riittävästä resurssoinnista. Huoli koskee erityisesti opiskeluhuollon tehtäviä, jotka siirtyisivät esityksen mukaan hyvinvointialueille, mutta juuri näissä tehtävissä on useiden satojen työntekijöiden vaje (Psykologiliiton kannanotto), jota siirto ei edesauta, vaan voi pahimmillaan johtaa resurssien supistamiseen.

Vuonna 2014 voimaan tulleen Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) mukaan ”Opiskeluhuoltoa toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä koko oppilaitosyhteisöä tukevana yhteisöllisenä opiskeluhuoltona”. Opiskeluhuollon painopistettä siirrettiin vahvasti yksilöllisiin tarpeisiin vastaamisesta (yksilöllinen oppilashuoltotyö, testaava tai hoidollinen ote), laajasti kouluyhteisöjen hyvinvointia edistävään toimintaan ja toimintakulttuurin vahvistamiseen. Opiskeluhuollon psykologin ja kuraattorin antaman opiskelun ja koulunkäynnin tuen ja ohjauksen tavoitteena on rinnakkain 1) edistää koulu- ja opiskeluyhteisön hyvinvointia sekä yhteistyötä opiskelijoiden perheiden ja muiden läheisten kanssa; 2) ja tukea opiskelijoiden oppimista ja hyvinvointia sekä sosiaalisia ja psyykkisiä valmiuksia. Tämä edellyttää **arjen vuorovaikutustilanteissa työskentelyä, matalankynnyksen keskusteluja oppilaiden ja heidän opettajiensa kanssa sekä ryhmien kanssa työskentelyä** (moniammatillista yhteistyötä esimerkiksi nuorisotoimen kanssa kiusaamisen ehkäisemiseksi).

Tammikuussa 2020 *Yhteistyöllä hyvinvointia kouluyhteisöön* -hankkeessa toteutettiin kysely Keski-Suomen koulujen henkilökunnalle (n = 437). Vastaajat toivat esille oppilashuoltoryhmän tärkeyden hyvinvoinnin edistämisessä. Vastaajat kuvasivat myönteisenä sen, että **psykologit ja kuraattorit ovat helposti saatavilla, läsnä arjessa, ja että heidän ”tilaansa” on helppo mennä**. Jotkut vastaajista kuvasivat vahvuutena myös sen, että nämä ammattilaiset ovat ”**jalkautuneet luokkiin” ja toimivat henkilökunnan helposti saatavilla olevana konsultatiivisena tukena**. Toisaalta todettiin, että oppilasmäärät ovat usein ylimitoitettuja koulupsykologien ja kuraattorien saatavuuteen nähden. Psykologin ammattitaito hyödyttää koko yhteisöä konsultatiivisen työn muodossa. Tällainen yhteisöllinen työskentely vaatii psykologilta ja kuraattorilta kouluyhteisön tuntemusta, mikä rakentuu arjessa läsnä olemisesta. On selvää, että matalan kynnyksen yhteydenotot niin koulun muun henkilökunnan taholta kuin oppilaiden taholta **onnistuvat vain kun psykologi tai kuraattori ovat saman yhteisön jäseniä ja samoissa yhteisissä tiloissa**.

Kappaleessa 7.23 Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 9 §:ssä (s. 1044) todetaan, että psykologi- ja kuraattoripalvelujen saavutettavuuden ja lähipalveluna säilymisen turvaamiseksi ”palvelujen on oltava opiskelijoiden helposti saavutettavissa, ja hyvinvointialueen on järjestettävä ne ensisijaisesti oppilaitoksessa.” Tämä ensisijaisuus -periaate tulee kuiten-

kin kumotuksi tai huomattavasti lievennetyksi heti jatkossa:”jos koulutuksen järjestäjän ei olisi mahdollista tarjota tarkoitukseen soveltuvia tiloja oppilaitoksesta, sen tulisi tarjota ne hyvinvointialueelle oppilaitoksen välittömästä läheisyydestä”, millä tarkoitetaan ”opiskelijoiden kannalta kohtuullista kävelyetäisyyttä oppilaitoksesta”. Oppilaitoksen ulkopuolella sijaitseva työpiste ei kuitenkaan ole perusteltu etenkään nuorimpien oppilaiden näkökulmasta (jotka eivät voi kulkea yksin eri tiloihin), vaan **työtilan tulee sijaita oppilaitoksella, mikä mahdollistaa psykologien ja kuraattorin roolin osana yhteisöä**.

Yhteisöllisen työotteen ytimessä ovat opettajien ja oppilashuollon työntekijöiden keskustelut välitunneilla, yhteisissä työryhmissä, yhteisöllisessä suunnittelussa ja oppilaiden kanssa työskentely myös ryhmien kanssa toimien. Etenkin esi- ja alkuopetusikäisille on olennaista, että he näkevät merkittävät aikuiset, koulupsykologit ja kuraattorit opettajien, erityisopettajien ja opinto-ohjaajien yhteisön jäseninä.

Esityksessä koulupsykologien ja -kuraattorien tehtävien siirtämistä perustellaan oppilashuollon työntekijöiden (ml. terveydenhoitajat ja lääkärit) sijoittamisella yhdenmukaisesti saman hallinnon alle, jolloin kokonaisuutta olisi helpompi hallita, ja palveluketjut mahdollisesti sujuvampia tukea tarvitsevien oppilaiden ja opiskelijoiden osalta. Potentiaalisena etuna mainitaan myös ammatillinen kehittyminen taustaorganisaation kootessa oppilashuollon työntekijät yhteen. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että oppilashuollossa toimivien psykologien ja kuraattorien työotteensa ja orientaationsa on lähtökohtaisesti erilainen kuin esimerkiksi lastensuojelun työntekijöiden. **Koulussa toimiva psykologi toimii osana koulun yhteisöä ja hänen orientaationsa siellä ei ole ”yksin” toimijan työote tai erillinen terveydenhuollon saareke koulun muuhun toimintaan nähden**.

Yhteistyöllä hyvinvointia kouluyhteisöön -hanke: ” Oppilashuoltoa koskevaa rakennemuutosta näytetään perusteltavan lähinnä yksilötyön näkökulmasta. Psykologien ja kuraattorien siirto kauemmas opetustoimesta johtaa riskiin siitä, että heidät nähdään koulun perustoiminnasta ulkopuolisina terveydenhuollon ammattilaisina, joiden keskeisin työpanos liittyy oppilashuoltoryhmän toimintaan sekä erillisenä toteutettavaan yksilötyöhön. Tämä **kapea käsitys koulupsykologien työstä ei vastaa sitä, mitä opetushenkilöstö tarvitsee oppilaiden hyvinvointityön tueksi kouluissa**. Tarpeen on panostus moniammatilliseen yhteistyöhön ja sen kehittäminen edelleen.”

Kokeneen kaupunkialueen työstä vastaavan koulupsykologin näkemyksen mukaan kouluissa oppilashuoltotyö koetaan lähtökohtaisesti moniammatilliseksi, ei vain opetushenkilöstön toimesta tapahtuvaksi. Oppilashuollon yhteisöllisen työn keskiössä on mm. oppilaiden kohtaaminen ja tuen varmistaminen niille oppilaille, jotka kiusaavat tai tulevat kiusatuksi tai joilla on psykiatrisia vaikeuksia tai oppimisvaikeuksia tai päihteiden käyttöä. Kokemuksena on, että organisaation toimintaa on mahdotonta kehittää ulkopuolelta (vain silloin tällöin yhteisössä vierailevana koulupsykologina) tuntematta muita toimijoita. Sivistystoimen piirissä hyvinvointia edistävän ja ehkäisevän työn vahvoina välineinä ovat mm. opiskeluhuoltosuunnitelma, päihdetoimintamalli, kiusaamisen puuttumismalli ja

pedagogisen tuen järjestäminen ja suunnittelu. On jo näyttöä, että yhteisöllisen oppilashuoltotyön tulokset näkyvät THL:n keräämässä TEAviisari -tuloksissa ja kouluterveyskyselyissä. Oppivelvollisuuden pidentäminen korostaa tämän yhdessä tapahtuvan työn tarvetta edelleen.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus toteutti vuosina 2016–2017 opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta oppilas- ja opiskelijahuoltolain toimeenpanon arvioinnin. Raportin mukaan ajankohtana, jolloin oppilas- ja opiskelijahuoltolaki oli ollut voimassa vain noin 2,5 vuotta, usea asia opiskeluhuollossa oli tehostunut tai kehittynyt lyhyessä ajassa positiiviseen suuntaan lain myötä. Toisaalta oppilaiden ja opiskelijoiden tietämys opiskeluhuollosta sekä vaikutusmahdollisuuksistaan oli vähäistä ja opiskeluhuolto oli osin edelleen ”ongelmakeskeistä tulipalojen sammuttamista ja korjaavien toimenpiteiden toteuttamista”. Perusopetuksen oppilaat sekä lukio-opiskelijat toivoivat vahvempaa panostamista turvataitojen edistämiseen, kouluviihtyvyyteen sekä fyysisen ja psyykkisen terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ja etenkin lukiossa syrjäytymisen ja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn sekä yhteisöllisyyden edistämiseen.

TIIVISTYS. Yhteisöllistä opiskeluhuoltoa toteuttavat kaikki opiskeluhuollon toimijat ja sen liittäminen opetussuunnitelmaperusteissa lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen edellytyksiä edistävään koulun kasvatus- ja opetustehtävään puoltaa vahvasti näkemystä siitä, että **koulupsykologien ja kuraattorien työn tulee jatkossakin olla osana sivistystoimea ja sen johtamaa opetushenkilöstön kanssa yhdessä jaettua työskentelyä.**

Lähteitä

Yhteistyöllä hyvinvointia kouluyhteisöön. Hanke on selvittänyt koulun henkilökunnan kokemuksia ja näkemyksiä hyvinvointityöstä. Hanke toimii yhteistyössä Keski-Suomen hyvinvoinnin (KeHO) osaamiskeskittymän sekä Jyväskylässä toimivan Haukkalan säätiön kanssa. https://www.jyu.fi/edupsy/fi/tutkimus/hankkeet-projects/yhteistyolla-hyvinvointia-kouluyhteisoon.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.2018. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain toimeenpanon arviointi esi- ja perusopetuksessa sekä lukiokoulutuksessa. Summanen Anna-Mari, Rumpu Niina, Huhtanen Mari. Karvin julkaisut, 2018:4.